

V Nedeljskem dnevniku objavljeno 4., 11. in 18. januarja 2017

Ravel Kodrič

Umor v ulici Rossetti 1944

H knjigi Martina Breclja »*Anatomija političnega zločina*«

1. del

Pravljica za otroke o tretji žrtvi

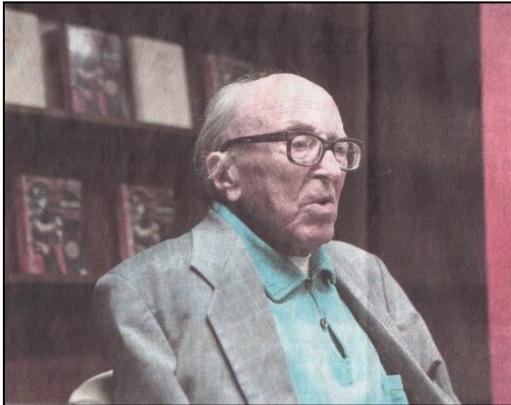

Danica Tomažič in Stanko Vuk sta bila
Leta 1944 umorjena v Trstu.

V Nedeljskem (14. decembra 2016 – *Glas povzdignil 103-letni Boris Pahor* (Pogrevanje nikoli pojasnenih medvojnih dogodkov) je Aleksander Lucu poročal z ljubljanske predstavitve knjige Martina Breclja *Anatomija političnega zločina* (Mladika, Trst, 2016) in o odmevih nanjo.

Trojni umor Stanka Vuka, Danice Tomažič in dr. Draga Zajca 10. 3. 1944 v Trstu že 72 let razvnema strasti in buri domišljijo. Leta 1982 je Jože Vidic v svojem dokumentarno-reportažnem zapisu *Po sledovih črne roke* primeru posvetil podpoglavje in odgovornost zanj pogojno naprtil znanima črnorokcema Janku Sokliču in Milutinu Ludvigerju. Leta 1986 je tragična smrt zakoncev Vuk navdihnila Istranu Fulviju Tomizzi pričevanjsko-dokumentarni roman *Mladoporočenca iz ulice Rossetti* :

tragedija neke manjšine (slovenski prevod 1987). V njem se je poleg njunega nepojasnjenega konca in delitev, ki jih še vedno neti v slovenski javnosti, dvomeče dotaknil tudi pripovedi o izvenzakonskem ljubezenskem razmerju med Danico Tomažič in Borisom Pahorjem iz prve izdaje avtobiografskega romana *Zatemnitev* (Trst, Zaliv: 1975). Na Tomizzov roman je Boris Pahor koj odvrnil z dodelano izdajo *Zatemnitve*, da bi izpričal in pribil "vrednost vezi med Danico in mano".

Pisatelj Boris Pahor je bil z Danico povezan

Leta 2009 je **akademik dr. Jože Pirjevec** v svojem prispevku v zborniku *Foibe : una storia d'Italia* v opombi pod črto trojni umor pripisal komunistom na podlagi pričevanja brezimne hčere brezimne pokojnice. V slovenskem prevodu tega zbornika (2012) je omenjena opomba pod črto izostala.

Spomladi 2014 sta se tudi dva italijanska zamejca z dvojnimi državljanstvom potegovala v Sloveniji za fotelj v evropskem parlamentu: na skrajno levem krilu pri listi Solidarnost predsednik zgodovinske komisije pri ZZB akademik dr. Jože Pirjevec, na skrajno desnem krilu pri Janševi SDS odvetnik **Marijan Terpin**. Terpinov strankarski pristaš ter časnikar pri Primorskem dnevniku Martin Breclj je na predvečer 70. obletnice umora v udarnem članku Pirjevčevo strokovno nedoslednost pograbil in obesil na največji zvon ter po njegovih sledih okrivil umora partizansko stran: po pogovoru s Pirjevčevo pričevalko je umora okrivil narodnega heroja **Alberta Grudna - Bliska**. Hote ali nehote je dr. Pirjevca v očeh njegovih potencialnih volivcev krepko očrnil in oškodoval.

V primorski javnosti se je odtlej razvnela živahna polemika o tem, ali je zaupno, brezimno in le ustno posredovano pričevanje pokojnice verodostojen zgodovinski vir. Dr. Pirjevec se je kljub volilni klofuti in nekajletnemu oklevanju odločil za premočrtno vztrajanje pri trditvi iz italijanskega izvornika ob vse bolj navdušeni podpori Martina Breclja in združene ... desnice.

Polemika, ki se je nato razvnela zlasti v primorski javnosti pa ni bila jalova. Obrodila je kopico doslej neznane arhivske dokumentacije. V tem pogledu je tudi Brecljeva *Anatomija političnega zločina* kljub očitnemu naporu, da bi vzvratno dokazoval vnaprejšnjo brezimno tezo, dobrodošel pridelek.

O NESREČNEM »NAKLJUČNEM GOSTU« V ULICI ROSSETTI

Res je bil že čas, da se neha iz objave v objavo kotaliti pravljica za otroke o tretji žrtvi trojnega umora v Rossettijevi ulici v Trstu 10. marca 1944 ob 20 : 55 v stanovanju zakoncev Vuk kot o njunem »naključnem gostu«. Martinu Breclju gre zasluga, da se je vztrajnosti tega kotaljenja izognil. V pričujočem odmevu na njegova izvajanja se bom naslonil tudi na vire, ki jih je sam prvi obelodanil, a bom pri tem poudaril nekatere podatke in plati, ki jim je sam posvetil skromnejšo pozornost od zaslužene ali pa so sploh še mlajši od njegove knjige.

Letak OF, ki ga je policija v Trstu zaznala 12. aprila 1944 (a v javnosti je krožil že vsaj dva tedna prej, saj se nanj izrecno nanaša zapis v 19. številki ilegalnega četniškega glasila »*Narodna Edinost*« z dne 5. aprila), je dr. Draga Zajca, ne da bi ga izrecno imenoval, označil za dvojnega agenta (Brecelj 38): "*S provokatorskim namenom, da prevale odgovornost za svoj zločin, so [namreč "belo-plavi morilci" iz ul. Rossetti, ki jih letak dolži umora; op. RK] vzeli na muho tudi nekega znanega dvojnega agenta.*"

Že omenjeni zapis v četniškem listu pa ve o njem dokaj obveščeno pribiti (Brecelj 39): »*Gotovo je le to, da ga partizanski letak imenuje 'dvojni agent', da je bil prej pri partizanih in da se je pred njimi v Trstu skrival vsaj tri mesece. Da bi bil bolj varen, se je hotel skriti v neki samostan, kar pa mu ni uspelo.*«

Brecelj ve tudi povedati (33), da je dr. Drago Zajc ostal vse do smrti uslužbenec Kmečke posojilnice v Ljubljani. Se pravi, da je dobro leto dni svojega bolj ali manj neprekinjenega bivanja v Trstu na kar treh lokacijah (ul. Tivarnella 3, Ul. Udine 27, soba 38 v hotelu Continental) opravljal delovne dolžnosti bančnega uslužbenca. Zanimivo bi bilo vedeti, katere.

Vse to – in tega ni malo – je torej po presoji slovenskih četnikov »gotovo«. A mesec dni pred tistim (12. februarja) ni bilo mnenje tržaških obveščevalcev OF o dr. Dragu Zajcu še tako odklonilno, čeprav je v poročilu obveščevalcev VOS OF **Borisa Cergolja** in **Vidka Hlaja** vendarle zaznati nekaj tipajoče opreznosti (Brecelj 241): »*Dr. Zajc Drago, st[an]uje v »Continental« navadno soba 38/III nadstr. Doznal sem, da v Ljubljani je delal za nas. V zaporu se je dobro držal. Tudi v mestu želi z nami sodelovati in želi veze z Verkom (O tem sem že posebno poročal. Za enkrat to zadevo je uredil tržaški sektor OK KPS in zgleda, da je vse v redu). Ima še neko drugo stanovanje v via Tivarnella. Je zelo spreten. Ima pa ženo sestro aktivnega plavogardejca **Prešern Sandi**. Ta je v bojih zgubil nogo in je baje likvidiran. Nekaj časa je bil v neki partizanski bolnici. Ker žena hoče na položaj, da poizve po bratu, se bomo skušali poslužiti te prilike! Zajc, kakor sem že omenil, je baje bil prisoten na opanem sestanku 20. I. v 'Continental'.*«

Šlo je za zaupni sestanek na vrhu med nemškimi vojaškimi in policijskimi poveljstvi v Trstu, Ljubljani in Zagrebu, slovenskimi domobranci ter srbskimi in slovenskimi četniki. Mesec dni pred svojo smrtjo je torej dr. Drago Zajc šele izrazil »željo«, da bi sodeloval z »nami« - pač VOS OF - v Trstu.

Toda le slabe tri tedne zgodnejše poročilo ljubljanskega prvovrstnega obveščevalca OF **Vitala Oblaka - Godnika** (tako Breclj na str. 76, toda dr. Ljuba Dornik Šubelj ga pozna kot sodnika Vitala Oblaka - Godniča oz. **Klofača**; Nemci so ga aretirali 26. 2. 1944) z dne 23. januarja 1944 ne dvomi (Breclj 76): *»Dr. Zajc Drago (ne Marjan!) iz Tržne 7 Ljubljana je radi nesolidnosti dejansko tukaj že davno izrinjen iz OF. Med tem smo pa sedaj zvedeli, da hodi na Primorsko, kjer sodeluje z belo gardo, našim pa pripoveduje, da mu je od OF naročeno, da se tam vrine. Jasno, da to ni res. (v. 15. I)«*

Breclj se potemtakem moti, ko govori (76) o *»zadržkih primorskih voditeljev OF do Zajca«*. Več kot zadržke – naravnost odločno odklonilno sodbo je o Zajcu izrekel ljubljanski VOS OF. Pač pa sta se vodilna tržaška vosovca kljub – *»baje«* – Zajčevemu sodelovanju na gestapovsko-kvizlinškem vrhu v hotelu Continental zanesla na njegova zatrdila o naročenem vrivanju v primorsko *»belo gardo«*, češ *»Za enkrat to zadevo je uredil tržaški sektor OK KPS in zgleda, da je vse v redu.«*

Konec 1942 je policija (tako Breclj, 33; Zajčev sin, **prof. dr. Drago Zajc ml.** – gl. Primorski dnevnik 10. 3. 2015 – sicer govori o domobranski policiji, kar je, glede na čas, očitna pomota: šlo je kvečjemu za slovenske policiste v italijanski uniformi; ali pač?) na Zajčevem naslovu v Ljubljani v Šiški v Tržni ul. 7 odkrila ilegalni bunker, Zajca pa zaprla (Breclj 33; Zajčev sin sicer trdi, da se je še na začetku 1943 *»v njem zadrževal tudi dr. Vilfan, ko je pisal brošuro o Trstu, preden je odšel na Primorsko«*).

Zajca je iz italijanske ječe rešil poseg nekdanjega kranjskega dekana **Matije Škerbca**. Monsinjur Škerbec je bil namreč dober znanec Zajčevega tasta, kranjskega tovarnarja v čevljarški industriji **Ivana Prešerna**, preminulega 25. maja tistega leta.

Leta 1942 si je monsinnor Škerbec pri ljubljanskem škofu **Gregoriju Rožmanu** zavihal rokave pri Karitasu: vendar je pod tem dobrodelnim plaščem tudi nudil finančno pomoč kolaborantskim vaškim stražam (MVAC - Milizia Volontaria Anti-Comunista) in opravljal vse do italijanske kapitulacije vlogo Rožmanove desne roke pri stikih z italijansko policijsko in sodno oblastjo, po zlomu fašizma pa pomagal pri ustanavljanju gorenjskega domobranstva in pod nemškim plaščem tkal celo zavezništvo z ustaškim poglavnikom **Pavelićem**, *»da bi se Slovenci in Hrvati skupaj uprli Titu«* (**Tamara Griesser Pečar: Razdvojeni narod**, str. 118.)

Da bi tako načelen in zagnan protikomunist zgladil prijateljevemu zetu pot iz okupatorjeve celice nazaj v ... OF? In za spremembo ... ravno v Trst? Breclj (33) celo pravi (po sledih Zajčevega sina, ki trdi, da se je oče ustrašil *»groženj z novo aretacijo«*; najbrž italijanskih, čigavih sicer?) dr. Zajc *»zatekel v Trst, podobno kot nekateri drugi pripadniki OF«*. Škoda, da teh *»nekaterih drugih«* ne navajata ne dr. Drago Zajc ml. ne Breclj: zanimivo bi bilo primerjati njihove usode. Kolikor vem, se pripadniki OF, večinoma sinovi primorskih protifašističnih emigrantov in pogosto že vodilni člani KPS (med prvimi, denimo, brata **Oskar** in **Lev Kovačič**), ki so iz Ljubljane v tistem času odhajali na ilegalno delo v Trst, niso vanj *»zatekali«*, pač pa so v mestu v zalivu svoja življenja tvegali in prepogosto izgubljali. *»Zatekali«* kam, navsezadnje? Iz okupirane *»Lubiane«* k Italijanom v Trst? Iz dežja pod kap?

Breclj ve tudi povedati (33), da je dr. Drago Zajc ostal vse do smrti uslužbenec Kmečke posojilnice v Ljubljani. Se pravi, da je dobro leto dni svojega bolj ali manj neprekinjenega

bivanja v Trstu na kar treh lokacijah (ul. Tivarnella 3, Ul. Udine 27, soba 38 v hotelu Continental) opravljal delovne dolžnosti bančnega uslužbenca. Zanimivo bi bilo vedeti, katere. Morda nam kaj o tem pove podatek iz sodnega spisa, ki ga je Brecelj zanemaril, je pa dovolj poveden, da ga velja obuditi v zavest. A ne prehitevajmo dogodkov.

2. del

O Vuku, Zajcu in gostilni »Pri zlatem levu«

Trojni umor Stanka Vuka, Danice Tomažič in dr. Draga Zajca 10. Marca 1944 v Trstu že 72 let razvnema strasti in buri domišljijo

Vdova Draga Zajca **Marija Prešern** je pisatelju Fulviu Tomizzi na prelomu 60. in 70. let zaupala (in njegovega zapisa svoje lastne izpovedi ni nikoli preklicala), da se je njen mož tistega usodnega večera pri zakoncih Vuk zglasil dvakrat. Prvič se je tja odpeljal s kolesljem za javni prevoz. Ker je odšel Stanko k tantom na večerjo brez Danice, je Zajc prvič naletel zgolj nanjo. Naj tu vnovič opozorim na verodostojen podatek, ki ga je Daničina mama gospa **Emma** po vojni razkrila zgodovinariki **Milici Kacin Wohinz**, da je Stanko Vuk pri tastih v ul. dei Porta večerjal v resnici z nekim znancem: nemara ravno z nekdanjim sojetnikom v piemontskem Fossanu **Jožkom Schiffom**, četniškim provokatorjem, ki se mu je, odkar so 3. marca, tri tedne za Vukom, tudi njega na povelje nemških oblasti izpustili iz ječe v Castelfranco Emilia, ves teden vse do usodnega 10. marca (Breclj 86) sumljivo sukal za petami in mu celo prestregel in izmaknil pisma, ki so mu jih poslali **Edvard Kocbek**, **France Bevk** in **Marijan Breclj** in ki jih je čakal kot poroštvo za odhod v partizane.

Da bi žene z nenadejano zamudo ne vznemiril, se je Zajc s tramvajem št. 5 vrnil domov k njej na drugi konec mesta. Sporočil ji je, da se zmenku z Vukom ni odrekel, pač pa ga je le preložil, saj je zanj sam zaprosil; k Vuku pa se spet odpravlja tudi iz radovednosti, da bi ugotovil, kdo so trije moški, ki jih je že prvič zagledal na stopnišču, kot da tudi sami prežijo za Vukovim povratkom domov. Preklemana radovednost, kaj?

Obakrat je imel pri sebi kovček za violino z dvojnimi dnom in v njem nekaj lažnih osebnih izkaznic.

Iz policijske rekonstrukcije sosledice dogodkov (Breclj 19) je razbrati, da je dr. Zajc tudi drugič prehitel Stanka Vuka, trije moški, ki jih je omenil ženi, pa so prehiteli njega pri vstopu čez prag stanovanja. Vseh pet naj bi tako v plaščih – štirje prišleki »še« v njih,

Danica pa na vabilo ali povelje trojke »že« v njem – dočakali Stanka med 20 : 25 in 20 : 30. Če sta Vuk in Zajc imela zmenek ob 20 : 00, se zastavlja vprašanje, zakaj se je dr. Zajc prvič zglasil pri Danici že vsaj ob 19 : 30 (pot domov do železniške postaje in nazaj do ul. Rossetti mu ni mogla, pa naj se je še tako podvizal in imel s tramvajem srečo, vzeti manj kot $\frac{3}{4}$ ure), ko je na stopnišču že prežala trojka v svetlih plaščih. Svojega – plašča namreč – vsekakor tudi Vuk ni utegnil odložiti s sebe vse do tragičnega epiloga pet minut pred 21 : 00.

Polijski preiskavi in tihemu nadzoru SS-ovskega podoficirja nad njo (Brecelj, st. 234; podatek ni zanemarljiv!) se je Zajčev kovček za violino z dvojnim dnom skoraj čudežno izmuznil, saj sta ga pokojnikova vdova in njegov stanodajalec **Ivan Panjek** šele naslednje jutro vpričo policijskih preiskovalcev spretno izmaknila v veži stanovanja s police nad obešalnikom.

Trst 20. aprila 1944 in parada v čast rojstnega dneva Adolfa Hitlerja

Brecljev (str. 21) povzetek seznama Zajčevih predmetov, ki jih je vdova pogrešala, in tistih, ki so ji bili vrnjeni, je za spoznanje preskop.

Bralec »Anatomije političnega zločina« sicer zve za pogrešani mošnjiček, v katerem je dr. Zajc hranil zlatnike: 8 napoleondorov, 4 v apoenih po 10 in 4 po 20 frankov. To ni bil ravno denar, s katerim bi si v Trstu plačal skodelico kave ali tramvajsko vozovnico. Pa tudi ne denar, s katerim bi si partizan pri kmetu privoščil priboljšek. Bil je očitno denar za daljšo, najbrž tudi dokaj tvegano pot.

Kaj pa če svojega načrta, da bi sebe in sinčka spravila čez mejo na varno v Švico (Brecelj 34), nista opustila? Ne sliši se ravno prepričljiva Brecljeva trditev, da so Zajčevi v Trstu imeli »občutek, da jim vse bolj gori pod nogami. Zato se je Drago Zajc odločil, da bo skušal iti v partizane.« Na varno v partizane?! Z ženo in petletnim otrokom?!

A nič manj zanimiv ni podatek o predmetih, ki jih je policija vrnila vdovi po opravljeni preiskavi. Med njimi je bil namreč tudi pribor za ugotavljanje pristnosti in vrednosti draguljev. Je morda sodil k Zajčevemu poklicnemu orodju kot bančnemu uslužbencu, nemara strokovnjaku za dragulje in v njih izražena zastavljena poroštva? Zatrдно ne vemo. A težko si je predstavljati, da bi dr. Zajc kar tja v en dan nosil s sabo gor in dol po Trstu orodje, ki bi ga ne znal uporabljati. Ali natančneje: orodje, ki naj bi ga ne imel uporabiti prav tisti večer pri Vukovih ...

STA SE STANKO IN DANICA RES ODPRAVLJALA V PARTIZANE?

Naslovno vprašanje v javnosti lebdi najmanj od objave Tomizzovega romana leta 1986. V italijanskem izvorniku (str. 178–180) beremo izpod pisateljevega peresa pravzaprav izpoved Daničine sestrične po očetovi strani **Cite Perkan**. Danica ji je pravila kar »sestrica«, tako sta si bili blizu in si zaupali. Ni mi znano, da bi bila zapisanemu kdaj ugovarjala ali ga celo preklicala. Umrla je spomladi leta 2003.

Cita Perkan je Tomizzi povedala, da sta se Danica in Stanko v pričo grožnje s smrtjo, ki jima jo je izrekel četniški obveščevalec **dr. Ernest Jazbec** v Trstu, zaupnik **dr. Antona Krošla** (šefa DOS, četniške obveščevalne službe), odločila za predlog Daničinega očeta **Pepija**, naj se umakneta in zatečeta na varno v Piemont. In to kar v gostišče »**Pri zlatem levu**« v Fossanu, kjer je Danica med Stankovim prestajanjem zaporne kazni prebila kar nekaj mesecev, da bi njemu in sotrpinom stregla s čustveno bližino, prehrabnimi priboljški in ... vestmi. V ta namen naj bi jima oče Pepi dal na voljo kar »*nekaj kilogramov*« privarčevanih funtov šterlingov. A Danica je bila tedaj intimno že razpletla zakonsko vez s Stankom in se zaobljubila pravkar deportiranemu Borisu Pahorju. Najbrž je zato na očetov predlog pristala le pod pogojem, da gre z njima tudi »sestrica« Cita. Starša sta v to privolila in Cita se je koj odpravila domov v Ilirsko Bistrico po ustrezno prtljago za daljšo pot in odsotnost. A poziva na odhod v Italijo ni dočakala ...

O odhodu v partizansko hosto ni v tej izpovedi ničesar. Pač pa se vsiljuje sum, ali ni bila gostilna **Pri Zlatem levu** na drugem koncu alpskega loka le kritje in pretveza za umik na varno do najbližjega po Nemcih nezasedenega ozemlja, recimo kar v ... nevtralnno Švico. Kaj bi navsezadnje človek »*z nekaj kilogramov funtov šterlingov*« počel v osrčju marionetne Savojske republike pod budnim nemškim očesom?

Premalo upoštevano različico o nameravanem umiku Danice in Stanka na zahod potrjuje tudi nedavno televizijsko pričevanje druge, od Cite krepko mlajše Daničine sestrične po materini strani: gre za nastop sicer ene od Brecljevih pričevalk, gospe **Magdalene (Majde) Colja Kompan**, v oddaji RTV SLO »Pričevanja« pred voditeljem **Jožetom Možino**. Ob obravnavanem dogajanju ji je bilo šele pet let. Ker je bil oče v vojski, mati pa zaprta, jo je Daničina mama Ema vzela k sebi.

»V kleti smo klepetali ...«

Po dobri uri pogovora je gospa Colja na Možinovo spodbudo povedala sledeče: »Jaz se spomnim Stankota in Danice, verjetno en večer, predno so jih ubili, sta bila tle dol pri teti, v kleti smo klepetali in so se poslovili in od takrat ga nisem več videla in verjetno ga ni več bilo ... zgodilo se je, da sta onadva šla domov in doma so bili že tile lumpi – točno noben ne ve ... ve se samo da so bili trije možakarji s plavo baretko in je zdej ugotovil gospod Breclj ... že prej, ta prvo je to povedal Jože Pirjevec - je spoznal eno gospo, ki je rekla, da ona ve, ktir jih je umoril in sam da noče povedat, izdat sebe, naj ne povejo, kdo je ona, in je to Pirjevcu zaupala in je to Pirjevec zdaj tudi to povedal ... so imena tle [pokaže na Brecljevo knjigo], en je Blisk, Gruden se je pisal, piše vse notr ... ne, ne, so ga ubili komunisti, to je stoprocentno, to je tle tolk napisanega in ... ne moreš verjet, ne. In ko je bila prvič izdana knjiga od Tomizze, je on na koncu napisal: še zdej se ne ve, kdo so bili morilci, lahko da so bili beli, rdeči al pa ... plavi, ne vem, kateri. In so, jasno, obdolžili belo gardo, ne? Koga pa, ne? Zdaj pa se ve, da so ga komunisti, ker si ga niso želeli imet v partizanih. Ker on se je odločil, z ženo sta se odločila ... samo to ... ni čisto res, kolikor jaz vem. Ker, sta se sicer odločila za partizane, ampak istočasno je Danica rekla: »Pejmo kam drugam, pejva v Italijo nekam se skrit!" To je ... to vem samo jest. Zdaj, če je to res ali ni res, ne vem, ne bi zdej še to mešala zraven. Tud nisem Breclju nič o temu govorila. ...«

3. del

VPRAŠLJIVA METODA »IZSUŠEVANJA RIBNIKA«

Trojni umor Stanka Vuka, Danice Tomažič in dr. Draga Zajca 10. Marca 1944 v Trstu že 72 let razvnema strasti in buri domišljijo

V *Anatomiji političnega zločina* se je Martin Breclj na podlagi »indicev« – ne dokazov! – dokopal do ... osebnega prepričanja, da so umor zagrešili komunistični pripadniki VOS OF **Albert Gruden, Vidko Hlaj in Slobodan Šumenjak**. Pustimo tokrat ob strani dejstvo, da je hišnica – doma iz Sežane – preiskovalcem izjavila, da ji je eden od morilcev na begu skozi vežo na vprašanje, kaj se sploh dogaja, odvrnil (Breclj 234) »v italijanščini s tujim naglasom«; kako naj bi namreč italijanščina Kraševca Grudna in Istrana Hlaja, ki sta prav tako kot ona že četrto stoletja odrašala in zorela pod Italijo, po naglasu odstopala od njene?

Zanimivejše je vprašanje, s kakšno metodo se je Martin Breclj domogel do svojih »izsledkov«. Na str. 203 je svojo metodološko spoved opravil takole: *»K temu rezultatu se bom skušal kolikor mogoče približati tudi z izključitvijo vseh tistih pripadnikov začrtanega kroga ljudi, za katere bom našel razbremenilne argumente, saj bi v tem primeru morala izključitev nepravilnih alternativ ipso facto prispevati k določitvi prave. Ribo je pač mogoče uloviti tudi z izsušitvijo vode, v kateri plava.«*

Bralcu avtor ne prikriva, da mu vnaprej »začrtani krog ljudi« pomeni izključno krog borcev VOS OF in VDV v Trstu; seveda le tistih, ki do usodnega dne še niso padli od sovražnikove roke ali v njegove kremplje ... Zanje je pač našel »razbremenilne argumente«.

Upam, da se avtor zapisane metodološke domislice zaveda, da je rezultat tovrstne metode pač hudo odvisen od ribnika, ki si ga za izsušitev vnaprej izbereš: če bi namesto ribnika, v katerem plavajo ribe, ki se jim reče »vosovci«, izbral - denimo - ribnik z ribami podvrste »tržaški slovenski filatelisti«, bi za tisti usodni večer 10. marca 1944 najbrž prav tako našel tri zbiratelje poštnih znamk, tri imena, tri ribe, ki bi se zavaljo ne brezhibnega ali težje dokazljivega alibija ujele v ribičev izsušeni tolmun ... Svetoval bi več previdnosti s takole metodo. Zlasti še, če se odločiš, da ribji ulov zgolj na podlagi indicev z imenom in priimkom proglasiš za zločinca. Kajti za imeni in priimki ne ležijo ribe. Stojijo ljudje.

Pri tem sizifovskem izsuševanju tržaškega ribnika z vosovci Breclja hudo muči vprašanje, kam so trije vosovci, ki jih je vzel pod lupo, poniknili po 10. marcu. Temu vprašanju posveti vseh 9 strani XV. poglavja. V njem se na vse pretege trudi, da bi spodkopal dognanja **dr. Ljube Dornik Šubelj**, ne da bi avtorice v tem poglavju sploh imenoval, kaj šele navajal. Zato ne bo odveč, če tu navedem relevantni odlomek iz njenega dela ***OZNA in prevzem oblasti 1944-46*** (str. 59):

»VOS v Trstu je pripravljala atentat na voditelje četnikov **Dobroslava Jevđevića, Karla Novaka in Antona Kokalja** februarja 1944, ko so izvedeli za pogovore med Novakom, Jevđevićem in vodjem obveščevalnega oddelka Abwehra – nemške vojaške obveščevalne službe, v katerih so se dogovorili o aktivnosti proti partizanom. Ker pa je ob nameravanem atentatu spremljala Karla Novaka njegova šifrerka in spremljevalka **Ivanka Krištof** z mladoletno hčerko, se je otrok atentatorku zasmilil in akcije niso izvedli. Dejanje pa je ogrozilo tako **Vidka Hlaja** kot vse vosovce in pripadnike italijanske organizacije GAP v Trstu, potem ko je iz vrst VOS v Državno obveščevalno službo ali plavogardistično obveščevalno službo prestopil **Slavko Zovič**. Posledica so bile obširne aretacije v Trstu, kjer je padlo več kot 300 aktivistov OF in vosovcev, mnogi od njih so bili sežgani v Rižarni. Jevđević se je iz strahu pred partizani umaknil v Berlin, kjer je bil aprila in maja 1944 in kjer je dobil navodila za nadaljnje obveščevalno delo proti partizanom.«

O RAVNANJU Z USTNIMI VIRI, ŠE POSEBNIMI BREZIMNIMI

Osebo razumem in spoštujem željo po brezimnosti pri tržaški posrednici, ki je računovodji **Borisu Kuretu**, časnikarju Martinu Breclju ter zgodovinarju, akademiku in univerzitetnemu profesorju dr. Jožetu Pirjevcu, mogoče pa še komu, prenesla materino pričevanje o domnevnem članu trojke, ki je pokončala Draga Zajca, Stanka Vuka in Danico Tomažič. A to je, kot pri gospodih Kuretu in Breclju, pač postranska stvar zasebnega obzira ali siceršnje odločitve.

Stvar pa ni več tako zasebna, ko gre za poklicnega zgodovinarja. To ne pomeni, da mora zaupno pričevanje, ki zanj pač ni več brezimno, preprosto zavreči, preslišati ali odmisлити. Toda spoštovanje pričevalkine želje po brezimnosti v ničemer ne odvezuje strokovnega zgodovinarja od deontološke zaveze k preverjanju virov. Od dr. Pirjevca pa nismo doslej nič izvedeli, ali je tovrstno preverjanje opravil; če pa ga je, nam ni postregel z morebitnimi izsledki opravljenega preverjanja. Zvedeli smo le, da ga je gnala strast, da bi **Jolki Milič**, svoji oponentki v polemiki, »zamašil gobec«. Sovaščanki se je za neugnano strast sicer javno opravičil, a vsem nam ostaja po strokovni plati še vedno dolžan ...

Tako, denimo, ne vemo, zakaj naj bi se bil domnevni član trojke po dejanju zatekel ravno k tisti gospe in se ji zaupal. Ne vemo, od kod naj bi se in od kdaj poznala. Ne vemo, ali ga je pričakovala. Ne vemo, kje je stanovala, da je lahko tako rekoč še ves zadihan potrkal na njena vrata. Ne vemo, kakšno razmerje je med njima vladalo tedaj in kakšno v času pričevalkine izpovedi; če je kajpak bil obdolženi tedaj še sploh med živimi. Ne vemo, ali se je to razmerje kdaj v preteklosti skalilo in zakaj in ali ni morda kdaj nastopil razlog za vzajemno zamero in obračun, nemara kar neposredni povod za izrek tovrstne posmrtno »damnatio memoriae« nad ... nad kom, pravzaprav? Znancem, soborcem, prijateljem, političnim nasprotnikom? Ne vemo ... No, morda pa dr. Pirjavec vse to že ve in nam utegne vsaj v skopih a dovolj prepričljivih obrisih – čeprav še vedno takih, ki ne krnijo želje pričevalkine hčere po brezimnosti – o vsem tem kdaj še kaj povedati.

Konec

